

DOI 10.31558/2519-2949.2024.4.14

УДК 504.38.008.1:32(477)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0211-248X>**Батрименко О. В., Київський національний університет імені Тараса Шевченка**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5363-3990>**Неліпа Д. В., Київський національний університет імені Тараса Шевченка**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3131-1533>**Ткач О. І., Київський національний університет імені Тараса Шевченка**

ОСОБЛИВОСТІ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ЄВРОСКЕПТИЦИЗМ» І «ПОПУЛІЗМ»

У статті досліджено поняття «євроскептицизм» у співвідношенні з поняттям «популізм». Несправедливість розподілу не підриває підтримку європейської інтеграції в країнах-членах з високим рівнем корупції. Обширковано, що ці міжнаціональні відмінності в євроскептицизмі вдосконалюють знання про зв'язок між інституційною якістю та підтримкою європейської інтеграції. Розглянуто партійний євроскептицизм у країнах Центральної та Східної Європи. У спробі виробити порівняльні уроки з різних випадків євроскептицизму у партійних системах цих країн, зв'язок між партійним євроскептицизмом та лівими і правими ідеологічними спектрами, розглянуто «жорсткий» і «м'який» євроскептицизм. Доведено, що розширення сфери дослідження євроскептицизму на країни-кандидати розширює розуміння євроскептицизму в Західній Європі, формує розуміння партійних систем у Центральній та Східній Європі. Проаналізовано з точки зору погляду вертикального та горизонтального вимірів. Так, для вертикального виміру популізму логіка ми і ті, хто над нами відбивається у протиставленні народу істеблішменту. Ключові компоненти концепту популізму та євроскептицизму тісно пов'язані між собою. Особливості співвідношення понять «євроскептицизм» і «популізм» проаналізовано з точки зору погляду вертикального та горизонтального вимірів. Так, для вертикального виміру популізму логіка ми і ті, хто над нами відбивається у протиставленні народу істеблішменту. Політична лінія євроскептицизму деяких партій може будуватися на протистоянні істеблішменту, представленому політичними силами. Горизонтальне вимір в обох випадках має на увазі антагонізм між нами та чужинцями, для популізму це може бути відокремлення від іноземців, злочинців, незаконних мігрантів, для євроскептицизму є дистанціюванням від іноземців, іновірців, хто, не маючи нічого спільного з європейськими традиціями та культурою, перестає бути чужинцями через політику ЄС.

Ключові слова: євроскептицизм, корупція, розподільча справедливість, громадська думка, Європейський Союз, європейська інтеграція, вибори, референдуми, реформа, політичні партії, підтримка ЄС

Постановка проблеми та актуальність теми дослідження. Євроскептицизм традиційно є терміном, який використовується для опису підходів тих, хто є скептиком, виступає проти подальшої європейської інтеграції, іноді у поєднанні з бажанням відновити національний суверенітет.

Метою статті є визначення теоретичних особливостей співвідношення понять „євроскептицизм” і «популізм».

Євроскептицизм (англ. euroscepticism) є однією з форм опозиційної діяльності, прихильники (євроскептики) фокусуються на ідеях, що спрямовані на сумнів, критику, неприйняття стосовно певної політики, діяльності конкретного інституту. Співвідношення поняття «євроскептицизм» та «популізм» є дискусійним питанням серед провідних дослідників європейських студій.

Виклад основного матеріалу. Дуже часто в наукових працях термін «популізм» вживається як синонім «євроскептицизму», а євроскептичний політичний силам через кому приписується визначення «популістські». Справді, ці поняття у багатьох випадках трактуються як дві сторони

однієї медалі, проте правомірність такої інтерпретації потребує доказів. за допомогою більше глибокого аналізу смислів, прихованих за «синонімічні» конструкціями.

У зв'язку з цим А. Креспі та Н. Вершурен пропонують переглянути ставлення до проблеми шляхом введення поняття «опору європейської інтеграції», які автори визначають як прояви ворожості по відношенню до європейської інтеграції як загроза власним цінностям. Враховували відмінності між особистими уявленнями про ЄС та його фактичним станом. Політологи звернули увагу на те, що основними суб'єктами, які транслюють євроскептичні настрої, не обов'язково мають бути політичні партії, як прийнято вважати серед експертів, що займаються цією проблемою, але й індивідуальні (громадяни та політики), а також колективні актори, (національні уряду, профспілки, різні об'єднання). Ця теза є спірною, оскільки саме через партійний (party-based) євроскептицизм можливе вивчення політичного євроскептицизму, оскільки «основною характеристикою партії, як актора, є “відтворення” політичної діяльності”».

«Жорсткий» євроскептицизм передбачає відверте неприйняття всього проекту європейської політичної та економічної інтеграції та протидію приєднанню чи залишенню країни членом ЄС, заперечує нинішні форми інтеграції до ЄС на тій підставі, що він ображає укорінені цінності, є втіленням негативних цінностей. Прикладом цього може бути заперечення, що ЄС є занадто ліберальним.

«М'який» євроскептицизм, навпаки, передбачає випадкову опозицію до європейської інтеграції. «Політичний євроскептицизм» в опозиції до заходів поглиблення європейської політичної та економічної інтеграції (наприклад, Економічний і валютний союз (ЄВС) або до конкретних політичних ініціатив, розширення компетенції ЄС.

Проведення порівняльного аналізу на основі виділення «концептуального ядра» понять «популізм» і «євроскептицизм» дозволяє зробити висновок про їх суттєву схожість. Євроскептики так само, як і популісти, адресують свої гасла і програми «народу», але в даному випадку уточнюючим моментом служить приналежність «народу» до певної держави. Це є цілком логічним, оскільки саме громадяни конкретної країни, що входить у ширшу організацію (Європейський Союз), є об'єктом впливу євроскептиків, які виступають за вихід із цієї організації або її суттєву трансформацію. Якщо розглядати «народ» як складовий компонент ідеї, що втілює «утопію», тоді аналогією в євроскептицизмі буде сама національна держава та її суверенітет, що протиставляється інтегрованій Європі. Суверенна держава, яка є ідеалом та зрозумілою концепцією для євроскептиків та їх електорату, у процесі інтеграції зазнала суттєвим змін внаслідок втручання сторонніх сил, інститутів та перерозподілу компетенцій. Звідси впливає протиставлення ЄС «серцю країни», яке набуває різних форм: наприклад, для Національного фронту це – звернення до самої Франції, для Ліги Півночі періоду, що передувало входженню в євросоюзу, – північні області Італії, потім – вся Італія.

Що стосується антиелітизму і негативною оцінки «касти» в протизвага «звичайним людям», і тут аналогія лежить на поверхні. Спочатку вибір на користь створення єдиного організму, який згодом став Європейським Союзом, був зроблено елітами [1, с.12].

Саме це ігнорування та сприйняття як даності «дозвільного консенсусу» з боку громадськості, яка до підписання Маастрихтського договору фактично не брала участі в інтеграційному будівництві, і призвела до зростання антиЄСівських настроїв внаслідок збільшення компетенцій ЄС, а також початку практики референдумів. Зростання розриву у сприйнятті Євросоюзу «елітою» та «народом» досягло кульмінації в період фінансової кризи і залишається величезним дотепер, коли «Союзу загрожує також політична і, можливо, навіть культурна криза» [2, с.45].

Під умовної категорією «еліта» євроскептицизм може мати на увазі як євробюрократію, яка втручається (або, утримується від втручання, коли це, навпаки, необхідно) во внутрішні справи держави, так і правлячий клас всередині своєю країни, виконуючий розпорядження євровичовників в шкода захисту інтересів громадян. Характерно, що чітке поділ на «народ» і «касту» може бути характерним як для жорстких євроскептиків, які не приймають членство своєю країни в ЄС і усіма силами що ганьблять євробюрократію, так і для м'яких євроскептиків, які виступають проти поточного вектору розвитку ЄС Так, голова Партії незалежності Сполученого Королівства Н. Фарадж називав вибори до Європейського парламенту 2014 р. «битвою національної демократії проти державної бюрократії ЄС» [3].

З іншого боку – приклад м'якої євроскептичної сили – італійського Руху п'яти зірок, чий лідер Б. Грилло також називає головним ворогом народу «некомпетентний політичний клас»[4, с.57].

Антиінституційний характер євроскептицизму виражається в критиці на адресу ЄС, його органів та механізмів. Тут жорсткі чи ідеологічні євроскептики можуть відкрито висловлювати недовіру Брюсселю, що виражається в логіці «Європі – так, Євросоюзу – ні», а м'які чи стратегічні – викривати слабкості інститутів, відповідальних за зовнішню політику ЄС, звинувачувати єдиний ринок та безвізовий режим у зростанні організованої злочинності, просувати західні християнські цінності на протипагу ісламу. Загалом, зображення Євросоюзу як далекого й абстрактного від потреб громадян набору чужих інститутів, які закріпили контроль євробюрократів над законно обраною національною владою, досить типове для євроскептиків усіх мастей. [5, с.20].

Ключові компоненти концепту популізму та євроскептицизму пов'язані між собою. На користь цієї тези говорить і порівняння двох явищ з погляду вертикального та горизонтального вимірів. Так, для вертикального виміру популізму логіка ми і ті, хто над нами відбивається у протиставленні народу істеблішменту. Євроскептицизм, уточнює це положення, говорячи вже про протистояння не просто народу та істеблішменту, а національних держав та брюссельської бюрократії. Горизонтальне вимір в обох випадках має на увазі антагонізм між нами та чужинцями, тільки для популізму це може бути відокремлення від іноземців, злочинців, незаконних мігрантів, а для євроскептицизму – цілком певне дистанціювання від іноземців, іновірців, словом, тих, хто, не маючи нічого спільного з європейськими традиціями та культурою, перестає бути чужинцями через політику ЄС.

Популізм немає основними рисами ідеології, тобто, позбавлений догматизму, що дозволяє йому виявляти достатню гнучкість у питанні визначення «утопії» чи «ідеалу», за здійснення якого він бореться. Іншими словами, «зміст гасел відрізняється в залежності від часу і випадку». Це підтверджується частотністю, з якою популізм проявляється у політичних партіях протягом усього політичного спектра: від правих до лівих [6, с.6].

Це справедливе і щодо стратегічного євроскептицизму. Гнучкість його так само полягає у різноспрямованості політичних партій, які стають на євроскептичні позиції. Євроскептики можуть бути як серед мейнстріму (британська Консервативна партія, італійська „Вперед, Італія”), так і серед партій, що знаходяться на периферії (Партія незалежності Сполученого Королівства, Альтернатива для Німеччини), ліворуч (грецька СИРИЗА, Прогресивний альянс), праворуч (французький Національний фронт), серед традиційних партій (Ліга Півночі), так і серед нових сил (Рух п'яти зірок). Таким чином, ідеологічна база євроскептиків є досить широкою.

Не можна не відзначити також і подібні причини появи євроскептицизму, з одного сторони, і новою хвилі популізму в Старому Світі, з іншої. Так, Застосування теорії оптимального вибору дозволяє побачити таку картину. Існують євроскептичні партії, які послідовно дотримуються позиції анти ЄС як у внутрішньополітичній, так і в міжнародній діяльності, не відступаючи від неї ні під тиском національного чи наднаціонального мейнстріму, ні під впливом зростання/падіння власних рейтингів. До обіцянок таких євроскептиків, як показав досвід із Великобританією, слід ставитися з обережністю, оскільки їхня передвиборча програма цілком може бути реалізована. Так, саме позиція антиЄС Партії незалежності Сполученого Королівства (ПНСК) сприяла тому, що критика Європейського Союзу в Британії досягла такого рівня, що консервативний прем'єр-міністр був змушений піти на суттєві поступки з метою недопущення зростання популярності опозиційної сили та втрати голосів, а саме пообіцяти проведення референдуму з питання членства країни в ЄС. Цей крок Кемерона був спрямований, щоб усунути ПНСК [7, с.148].

До речі, з боку Консервативної партії цей крок був якраз популістським, оскільки мав на меті лише тимчасове залучення електорату перед місцевими виборами 2013 р. та виборами до Європейського парламенту 2014 р., а не реальне виконання обіцяного. Саме послідовна позиція ПНСК, її запекла критика Євросоюзу, завдяки якій в наукових роботах вона стала фігурувати як «партія однієї проблеми» (single-issue party) правого штибу дозволяє зробити висновок про те, що немає популістської логіки [2, с.49].

З даних, наведених німецьким політологом Ф. Хартлебом, можна укласти, що саме євроскептичні партії однієї проблеми є «чистими євроскептиками» без домішки популізму. Як приклади експерт наводить німецьку «Асоціацію вільних громадян, утворену М. Брюннером. в 1994 м. з метою протистояння введення євро, а також створений 2004 р. австрійський «Список доктора Мартіна – за реальний контроль у Брюсселі», чия програма була збудована на основі викриття корупції в ЄС і Європарламент. На відміну від ПНСК, ці партії не досягли своїх цілей і пішли з політичної арени, проте наведені приклади дозволяють зробити висновок, що незважаючи на близькість популізму

та євроскептицизму, непопулярські євроскептичні партії все ж таки існують. Більше того, в міру наростання антиЄСівського дискурсу та поступового входження євроскептицизму в мейнстрім, можливо, незабаром у наукових колах фігуруватимуть нові євроскептики-непопулісти.

У продовження логіки теорії раціонального вибору має місце і обернена ситуація. Політична лінія євроскептицизму деяких партій може будуватися на протистоянні істеблішменту, представленому політичними силами мейнстріму, і саме собою прийняття критичної позиції в стосовно ЄС є засобом протиставлення себе традиційним політичним партіям, висловлювання протесту і, таким чином, залучення електорату з-поміж незадоволених. Отже, партія, яка, на перший погляд, виступає з різкою критикою ЄС і обирає євроскептицизм як свою ідеологічну базу, але на практиці виявляє суттєву гнучкість і відступає від спочатку заявлених цілей, пов'язаних із ослабленням політичної/економічної залежності своєї країни від ЄС, насправді застосовує євроскептицизм лише як інструмент для завоювання голосів на виборах, і тому такий євроскептицизм можна розуміти як інструментальний.

Популізм – термін, що походить від латинського «*populus*», тобто. «народ», який не має єдиної загальноприйнятої дефініції. Складність визначення даного політико-правового феномену з погляду політичної науки пояснюється тим, що вчені-політологи не можуть дійти однозначної думки з приводу того, чи слід розглядати його з погляду ідеології, стратегії чи комунікативного. стиль. Крім того, в сучасному дискурсі характеристика «популіст» набуває, швидше, негативної конотації і використовується, в основному, для дискредитації політичного суперника. У зв'язку з цим «сучасні порівняльні дослідження дотримуються загальної лінії, за якою популізм – це явище суперечливе, нестійке, культурно- і контекстно-обумовлене». Проте багато дослідників намагаються дати своє визначення терміну «популізм» [8, с.490].

Енциклопедична трактування терміну звучить як «різномірні за ідейно-політичним змістом течії і рухи, що апелюють до широких мас і відбивають суперечливість свідомості» Популізм як «політичні рухи, які виставляють себе захисниками інтересів широких мас, незадоволених життям, і пропонують гучні та прості рецепти вирішення соціальних проблем. Популізм «висуває нереалістичні, але популярні у конкретній ситуації гасла і обіцянки для досягнення певних політичних цілей».

Деякі вчені наголошують на ідеологічній складовій популізму. Популізм як ідеологія заснована на маніпулюванні популярними в народі цінностями та очікуванням, так і як стратегія, «до якої вдаються політики для легітимації влади і для відволікання громадян від вирішення соціальних проблем». Професор Університету Джорджії К. Мудде визначає популізм як розріджену (*thin-centred*) ідеологію, що суспільство розділено на дві однорідні і групи, «справжній народ» та «корумпована еліта», політика має бути виразом загальної волі народу» [9, с.543].

Один із основоположників вчення про євроскептицизм П. Тагарт також визначає популізм як ідеологію, яка хоч і не володіє її «чотирма елементами (виявлення помилок, цінності, стратегія, утопія)» [10, с.16].

Зазначається неповноцінність популізму як ідеології, оскільки він «не може функціонувати як „практична” ідеологія і не має здатності висувати послідовні програми для вирішення політичних проблем». Італійські дослідники П. Францозі, Ф. Мароне та Е. Сальваті йдуть далі і зовсім заперечують ідеологічну складову популізму, посилаючись на «відсутність, а часом і явне заперечення вихідної доктрини». З урахуванням такої широкої трактування поняття, для виведення об'єктивної дефініції аналізованого політичного явища доцільно визначити «популізм» шляхом виділення властивого йому набору атрибутів, тобто, т.зв. "концептуального ядра".

Насамперед всього, як слід з етимології терміну, популізм апелює до «народу», причому сприймається як єдине ціле, організм, який репрезентує всіх «звичайних громадян», захисником прав та інтересів яких і виступають популісти. У цьому популізм відмовляється від поділу «народу» на групи за статевою ознакою, соціальним статусом, політичними переконаннями, віросповіданням тощо, оцінює «народ» суто позитивно, визнаючи його абсолютне перевага над „елітою”. Так, британський професор політичної теорії М. Канован зазначає, що «популізм є закликом до „народу”, протиставляється структурі влади, домінуючим ідеям, цінностям». Необхідно відзначити, що «народ» – це, скоріше, умовна категорія, «риторичний прийом, який не належить безпосередньо до будь-якої існуючої групи людей» [9, с.543].

У цьому деякі дослідники популізму надають пріоритет іншим умовними категоріями. Так, наприклад, П. Тагарт вважає поняття «народ» похідний від поняття «серця країни» (*heartland*) – «версії реальності, яка відрізняється від справжньої, яка втілює народну мудрість». З цього погляду

народ – це лише ті, хто населяє серце країни, тобто концепцію утопії, до якої необхідно прагнути і якої можна досягти [10, с.16].

Антиелітизм є ключовим компонентом концептуальної складової популізму. Він визначає негативну оцінку діяльності державного апарату, що включає як самі політичні інститути, так і осіб, які займаються управлінням державою (які можуть називатися елітою, правлячим класом, кастою). У цьому «еліта» також сприймається як єдиний організм без поділу партії, посади тощо. На цьому фоні популізм висвічує антагоністичний характер відносин між «кастою» з одного боку та «народом» з іншого, звинувачуючи політиків у некомпетентності, корумпованості, турботі про свої власні інтереси та зневагу до інтересів народу. Деякі політологи, однак, зазначають, що сама по собі критика еліти ще не є однозначною ознакою популізму. Так, з погляду професора Принстонського університету Я.-В. Мюллера, «популісти заявляють, що вони і тільки вони говорять від імені тих, кого вони називають “справжніми людьми” або “мовчазною більшістю”». Таким чином, критиці піддається не політичний курс або програмні установки політичних опонентів, а самі ці опоненти, які проголошуються некваліфікованими, нелегітимними, корумпованими тощо.

Пов'язана з антиелітизмом і критика сучасних інститутів представницької демократії, що перешкоджають, з погляду популізму, відправленню справжньої влади народу. Інакше кажучи, цей компонент не що інше, як вимога забезпечення народного суверенітету, скасування обмежень прямої демократії у вигляді прямих виборів посадових осіб/ органів виконавчої різного рівня. У зв'язку з цим концепції прямого волевиявлення народу і референдумів часто вважаються популістськими, оскільки вони ґрунтуються на спробі обійти обмеження, встановлені чинними інститутами влади. Звідси логічно випливає заперечення існування т.зв. коридору можливостей, оскільки він складається з переліку альтернатив, вироблених ворожою народу елітою, тоді як справжня демократія передбачає безпосереднє виконання правлячим класом волі народу, вираженої ним самостійно, а чи не будучи поставленим перед вибором, де він змушений віддавати перевагу найменшому з усіх зол.

Причинами появи популізму, що стосуються країн Західної Європи є: підвищення зацікавленості ідеологіями та діяльністю нових крайніх «правих» політичних партій, які сповідують антиіммігрантські настрої через підвищене апелювання до національних цінностей було відповіддю на процеси глобалізації; причиною є криза політичних партій і поширення недовіри до політичних еліт, що призвело до кризи легітимності. Складова демократії була змінена, наголос був поставлений на захисті прав меншості. Це викликало невдоволення популістів, які вбачали в такій тенденції загрозу прав більшості.

Однією з причин популізму є модель європейської інтеграції як вияв глобалізації, яка сприяла новим формам політики. З'явився євроскептицизм, наголос зміщувався до національних цінностей, національної держави, а загрозою виступала євроеліта.

Причиною було ускладнення політичного процесу у європейських державах: використанні складних виборчих систем, непростий процес забезпеченні стабільності коаліцій, існування рівнів акторів у процесі прийняття рішень. Це призвело до ускладнення розуміння політичного процесу звичайним виборцем, а тому сприяло недовірі до політичних еліт і зверненню до більш простої популістичної риторики.

Так, у Франції «Національний фронт» був створений 1972 року. Причини створення були подібні до причин поширення популізму у всій Європі. Спочатку партія мала насамперед антикомуністичну спрямованість. На виборах президенти, вона виступала проти членства Франції у Євросоюзі.

Популістською рисою наголошення на ключовій ролі народу в прийнятті рішень, спрощення дійсності, адже проблему безробіття популісти хочуть вирішити шляхом усунування іммігрантів, а це є спрощенням проблеми, простим і нечітким рішенням. Також зрозуміло, що прагнення дати роботу кожному французу є дещо нереалістичним.

М. Ле Пен також балотувалася у президенти, але стикнулася з поразкою, що вплинуло на подальший ребрендинг партії. Була змінена назва на «Національне об'єднання». На виборах «Вперед, Республіка!» і партія «MoDem» («Демократичний рух»).

Партія «Нескорена Франція» є новою популістичною силою, адже була утворена лише в 2016 році, на відміну від «Національного фронту», який, як ми зазначали, має тривалу історію партійної діяльності. Проте говорити про значиме парламентське представництво обох партій не доводилося.

Популісти визначили негативне ставлення до глобалізації, євроінтеграції, ЄС, звинувачували політичну еліту у змові, неефективній політиці. Також популістською рисою діяльності

Національного об'єднання є змішування положень різних ідеологій (націоналістичної програми проблем імміграції). Відбулася зміна політичної системи. Адже була зруйнована біпартійна конструкція. Дослідники виділяють популістичну риторичку, але «Нескорена Франція» має її у більш яскраво вираженому форматі.

Форми євроскептицизму та євробобії сходяться до популістської риторички. Загальні риси популізму можна визначити: обвинувачення еліт – політичних, економічних і соціальних – обвинувачених влади і народу, єдиної допустимої основи для законної влади. Ця точка зору народу визначається або на соціологічній основі, через посилення на певні конкретні соціальні групи, або на націоналістичній основі – в обох випадках у трьохсторонньому русі за відмінностей, які вважаються зовнішніми або іноземними: з моральної точки зору, проти „корумпованих”; з соціальної точки зору в традиційному обвинуваченні еліт; і з етнічної точки зору проти іноземців. І останнє, але не менш важливо: весь народ залучається до спроби створити почуття невдалого представництва та ідентичності.

Крім цього, популізм виражає напруження, які формують ядро демократичного режиму. Напруження лежить между народним та популістським принципом та ліберальним принципом. Ліберальна система, заснована на конституційному обґрунтуванні закону про верховенство та розподіл влади, не може відповісти демократичним вимогам, потрібним демократичним виправданням влади та рішенням на основі народної легітимності. Критика Європейського Союзу знаходить свій джерело в цьому складному і постійно нестабільному становищі. На політичному рівні цей аргумент дозволяє євроскептикам, а також євробобам показувати, часто радикальними способами, на слабкість інституційних механізмів, що забезпечують демократичну легітимацію європейських рішень на народній основі. Саме це обґрунтування дозволяє повернути дебати традиційної опозиції в популістській риторичці між ЄС, який вважається технократичним, і народом.

Популізм є симптомом політичної кризи Союзу. В Данії, Франції національні вибори підтверджують силу крайніх правих і популістських партій, які поширюють протекціоністський дискурс, тісно пов'язаний з економічними, культурними та іншими наративами в публічних дебатах. Причини, які пояснюють ці події, відрізняються від країн до країни, оскільки сучасні форми популізму багаточисельні: націоналізм «богатих» у Каталонії, Фландрії та на півночі Італії; повернення національних рис у Центральній Європі, іноді в форму авторитарного націонал-популізму, як в Угорщині, або ефектів демографічного розвитку суспільств на півночі Європи [11; 12; 13].

Однак можна запропонувати пояснення, щоб забезпечити загальну послідовність цими політичними подіями, які всі разом загрожують основам Союзу.

По-перше, з економічної точки зору повернення популізму, несомненно, пов'язане з економічним і фінансовим кризою, який вражає європейців з 2008 року [14, с.19].

Саме в цьому контексті крайні праві партії в Європі сперечаються в роздратуванні, що пояснює популяризацію їх електорату. Це пов'язано з почуттям економічної дестабілізації та проблемами ідентичності, які відчували багато громадських думок у середу міжнародної відкритості за останні двадцять п'ять років. Глобалізація економіки призводить до внутрішніх інсталяцій, які усилюються в період кризи: всередині; ворожість до іноземців; повернення ксенофобського дискурсу в деяких європейських країнах в актуалізованій формі механізму (Рене Жірап). Оскільки іноземці вважаються відповідальними за економічні та соціальні біди, в тому числі з точки зору відсутності безпеки; з зовнішньої точки зору: повернення національного прикордонного контролю, спровоковане кризою біженців і терористичними атаками; європейських громад ізсередини, спрямоване до самозахисту від міграції зі Сходу.

З демографічної точки зору, повернення популізму в економічні процвітаючі країни (наприклад, Данію і Швецію) виходить пояснення в перших визнаннях зі сторони суспільства, населення яких старее, що характеризуються не тільки економічними страхами, але і страхами, пов'язаними з трансформацією навколишнього середовища, з якою вони більше не можуть себе ідентифікувати. Це пояснює важливість теми релігій, зокрема ісламу, і сповідання релігій в європейських суспільствах [15, с.9].

Є кілька ідентифікованих симптомів кризи принципів ліберальної демократії та прав верховенства: роздратування багатьох громадян у відношенні фінансових і податкових скандалів, а також діл про корупцію, які викликають лінію критики «антиістеблішменту», що лежить в основі популістського дискурсу; розвиток дискурсу, в якому безпека представляється як перша свобода і во ім'я якого підтримується основа інших свобод; низведення головенства основних прав

на второстепенный уровень и т.д. д. Що ще більш важливо, повернення популізму виражає кризу представництва – в самому повному сенсі цього слова – яке більше не виконує своє представництво європейських обществ, які стали індивідуалістичними і сильно фрагментованими. В результаті виникає соблазн возродить старі образи населення і нації в спробі возродить порочное почуття захисника, спонукає почуття ідентичності і відновити приналежності до спільноти.

Хоча Європейський Союз не обов'язково є умовою існування цих популістських рухів, він усуває ідеї, яких вони не мають: дистанція між громадянами та їх урядами; складні відносини з представницькою демократією, ідентичністю та спільнотою, діалектика відкриття/закриття, відносини свободи/безпеки, угроза державі всеобщего благосостояния та ін. д. З цієї точки зору нинішні слабкості Європи можна розглядати не тільки як тригери, скільки як ефекти мультиплікатора певних вимог, особливо сфокусованих на стремленні до суспільства та проблеми ідентичності, а також на вимоги рівності та соціальної справедливості.

Зростання рівня радикальних популістських, євроскептичних і навіть євробобських тенденцій справа і знову підчеркує економічну та політичну кризу в європейській ліберальній демократії. Економічний лібералізм пов'язаний не тільки з вибухом неоліберальних реформ, але і з катастрофічною фінансовою кризою. Криза посиленого лібералізму відображається в політичній кризі, досить явним симптомом якого є відродження популізму та екстремізму в багатьох європейських державах. Основні принципи наших режимів свободи повинні бути відроджені і підтвержені в терміновому порядку, як ми запам'ятали терористичні атаки у Франції, оскільки вони підтримали найважливіші основи ліберальної демократії: право на безпеку, свободу слова, свободу преси, свободу думки.

Сила ліберальної демократії полягає в тому, що вона є режимом, який природним чином відкритий для ваших власних обмежень. У той час, як у нас було відчуття, що повернення свободи було потужним засобом для національної єдності після терористичних нападів, багато громадян відчувають загрозу, нанесену їх індивідуальною свободою, особливо їх безпекою. Багато хто сьогодні в Європі відчувають, що це відкрите простір, яке залишається незащищеним, і саме на цей страх потрібно відповісти. Учутьвающая криза демократичної легітимності, це означає фундаментальне створення загального бачення майбутньої європейської інтеграції: суспільство громадян не просто живе відповідно до закону, економіки чи регулювання; воно також, і особливо, живе відповідно до почуття належності до політичного співтовариства як області вибору. Учутьвающая економічна криза, сторонники «відкритого суспільства» повинні визнати, що стремлення до рівності і солідарності (которое привело до соціалізму) включає в себе основні людські потреби, як показав успіх книги Томаса Пікетті про нерівність, і є таким же законним, як і стремление к свободе. Учутьвающая криза беженцев, прийом людей, що втікають із країни, що знаходяться в стані війни, є моральним імперативом і основополагающим правом. Однак у той же час пошук спільноти та ідентичності (який привів до націоналізму) повинен в рівній мірі враховуватися в контексті міграційної кризи.

Історія минулого століття показує, що якщо ці вимоги та стремлення, виражені громадянами, не будуть прийняті до уваги, то існує небезпека того, що їх підхоплюють радикальні антиєвропейські сили. Учутьвающая недуг багатьох європейців, для Європи 21-го століття необхідний довготривалий інтелектуальний і політичний проект, якщо ми хочемо запобігти закриттю наших суспільств для сучасного світу. Цей проект повинен стати реконструкцією європейської політичної та економічної моделі – вихідної свободи, солідарності, цінності, які є джерелом загальної ідентичності та міжнародної відкритості – для того, щоб зробити її конкурентоспроможною у світовій гонці цивілізаційних моделей, а також політичних та економічних організацій.

Висновки. Ключові компоненти концепту популізму та євроскептицизму тісно пов'язані між собою Особливості співвідношення понять „євроскептицизм” і „популізм” проаналізовано з точки зору погляду вертикального та горизонтального вимірів. Так, для вертикального виміру популізму логіка ми і ти, хто над нами відбивається у протиставленні народу істеблішменту. Політична лінія євроскептицизму деяких партій може будуватися на протистоянні істеблішменту, представленому політичними силами. Горизонтальне вимір в обох випадках має на увазі антагонізм між нами та чужинцями, для популізму це може бути відокремлення від іноземців, злочинців, незаконних мігрантів, для євроскептицизму є дистанціюванням від іноземців, іновірців, хто, не маючи нічого спільного з європейськими традиціями та культурою, перестає бути чужинцями через політику ЄС.

Теорія раціонального вибору допускає співіснування ідеологічної та стратегічної складових євроскептицизму надала можливість чіткіше виділити існуючу класифікацію євроскептичних

політичних партій на прикладі партій „Вперед, Італія”, Ліга Півночі, Рух п’яти зірок. Євроскептицизм можна вважати ідеологічним. Якщо партія робить раціональний вибір використовувати «дешеву» ідеологію, але реалізує її практично, вона використовує її як інструмент завоювання перемоги на виборах. У зв’язку з цим євроскептицизм партії такого роду має прагматичний інструментальний характер.

Визначено, що у тому випадку, коли партія усвідомлено бореться за свої ідеологічні установки, якими б «популістськими» вони не здавалися, вона є прикладом ідеологічного євроскептицизму. Тут доречний приклад Партії незалежності Сполученого Королівства, ключовим пунктом програми якої спочатку був вихід Великої Британії з Євросоюзу, і, незважаючи на поширену критику цієї програми за пропозицію надто простих рішень, що явно не реалізувалися проблем Британії, вся діяльність партії, як на внутрішньополітичному, так і на міжнародному рівні відповідала її основній цілі.

Бібліографічний список/References:

1. Usherwood, S. & Startin, N. (2013). Euroscepticism as a Persistent Phenomenon. *Journal of Common Market*, Vol. 51, No.1, 10-17.
2. Hartleb F. (2012). European Project in Danger? Understanding Precisely the Phenomena "Euroscepticism, Populism and Extremism" в Times of Crisis. *Review of European Studies*, Vol. 4, No. 5, 42-50.
3. Farage, N. Big Banks, Big Business and Big Bureaucrats Run the EU. 15.01.2014
URL: http://www.ukipmeps.org/articles_779_Big-Banks-Big-Business-and-Big-Bureaucrats-Run-the-EU-Nigel-Farage.html
4. Corbetta, P. & Vignati R. (2014). Direct Democracy and Scapegoats: the Five Star Movement and Європа. *The International Spectator*, Vol. 49, No.1, 51-63.
5. Hartleb, F. A. (2015). Thorn in the Side of European Elites: the New Euroscepticism // Wilfried Martens Centre for European Studies. P. 20. URL: <http://www.martenscentre.eu/sites/default/files/publication-files/thorn-side-european-elites-new-euroscepticism.pdf>
6. Levitsky, S., Roberts KM (eds.). (2011) The Resurgence of the Latin American Left. *Baltimore: J. Hopkins University Press*, 5-18.
7. Tournier-Sol, K. (2015). Reworking the Eurosceptic and Conservative Traditions в Populist Narrative: UKIP’s Winning Formula? *Journal of Common Market Studies*, Vol. 53, No. 1, 140-154.
8. Arter, D. (2010). The Breakthrough of Інші West European Populist Radical Right Party? The Case of the True Finns. *Government and Opposition*, Vol. 45, No. 4, 487-495.
9. Mudde, C. (2004). The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*, Vol. 39. No. 4, 539-554.
10. Taggart, P. (1997). The Populist Politics of Euroscepticism. EUSA Biennial Conference,
URL: http://aei.pitt.edu/2740/1/002543_1.pdf
11. Gherghina, S., S. Miscoiu, S. Soare (eds.). (2013). Contemporary Populism: a Controversial Concept and its Diverse Forms, Newcastle, *Cambridge Scholars Publishing*, 207 p.
12. Couvrat, Ch., J.-Y. Thériault (dir.), (2012). Les formes contemporaines du populisme, Montréal, Athéna, 2014 and also M.-Cl. Esposito et al (dir.), *Populismes. L’envers de la démocratie, Paris, Vendémiaire*, 235 p.
13. Dieckhoff, A., in La nation dans tous ses Etats. Les identités nationales en mouvement. (2000). *Paris, Flammarion*, 248 p.
14. Funke, M., M. Schularick, C Trebesch, (2015). Going to Extremes: Politics after Financial Crisis 1870-2014, *Center for Economic Studies (CES)/IFO Institute*, 188 p.
15. Reynié, Cf. D. (2011). Populismes : la pente fatale, *Plon*, 185 p.

Batrymenko O., Nelipa D., Tkach O. Peculiarities of the relationship between the concepts of «Euroscepticism» and «populism»

The article examines the concept of “Euroscepticism” in relation to the concept of “populism”. Distributive injustice does not undermine support for European integration in member states with high levels of corruption. It is argued that these cross-national differences in Euroscepticism improve knowledge about the relationship between institutional quality and support for European integration. Party Euroscepticism in Central and Eastern European countries is examined. In an attempt to draw comparative lessons from different cases of Euroscepticism in the party systems of these countries, the relationship between party Euroscepticism and the left and right ideological spectrums, “hard” and “soft” Euroscepticism are examined. It is argued that expanding the scope of the study of Euroscepticism to candidate countries broadens the understanding of Euroscepticism in Western Europe and shapes the understanding of party systems in Central and Eastern Europe. Analyzed from the perspective of the vertical and horizontal dimensions. Thus, for the vertical dimension of populism, the logic of us and those above us is reflected in the opposition of the people to the establishment. The key components of the concept of populism and

Euroscepticism are closely related. The peculiarities of the relationship between the concepts of "Euroscepticism" and "populism" are analyzed from the perspective of the vertical and horizontal dimensions. Thus, for the vertical dimension of populism, the logic of us and those above us is reflected in the opposition of the people to the establishment. The political line of Euroscepticism of some parties may be based on the opposition of the establishment, represented by political forces. The horizontal dimension in both cases implies antagonism between us and foreigners; for populism, this can be separation from foreigners, criminals, and illegal migrants; for Euroscepticism, it is distancing from foreigners, non-believers, who, having nothing in common with European traditions and culture, cease to be foreigners due to EU policy.

Keywords: *Euroscepticism, corruption, distributive justice, public opinion, European Union, European integration, elections, referendums, reform, political parties, EU support*